

Verna Ojanen, Heli Rajasaari

Olenko oman elämäni toimija?

Oman toimijuuden kokemuksia ikääntyvien kehitysvammaisten asumispalveluissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

7.11.2021

Tekijä	Verna Ojanen, Heli Rajasaari
Otsikko	Olenko oman elämäni toimija? Oman toimijuuden kokemuksia ikääntyvien kehitysvammaisten asumispalveluissa
Sivumäärä	24 sivua + 1 liitettä
Aika	7.11.2021
Tutkinto	Sosionomi
Tutkinto-ohjelma	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Ohjaajat	Lehtori Kirsi Lautala Lehtori Ulla Saukkonen
<p>Opinnäytetyössä halusimme tutkia, kuinka ikääntyvien kehitysvammaisten oma toimijuus ilmenee asumispalveluissa heidän omassa asumisyksikössään Etevan palveluasunnossa. Halusimme tutkia erityisesti asukkaiden omaa kokemusta toimijuudestaan. Kohdistimme haastattelun niihin yksikön asukkaisiin, joiden arvelimme kykenevän ymmärtämään aihepiiriä ja laadittuja kysymyksiä riittävän arvion tekemiseksi. Toimijuuden tutkiminen asukkaiden näkökulmasta nousi halusta antaa mahdollisuus asukkaille heidän oman äänensä kuulemiseksi. Aiemmin toimijuutta on tutkittu etenkin työntekijöiden ja elinolosuhteiden näkökulmasta.</p> <p>Opinnäytetyö pohjautuu toimijuuden viitekehukseen, jota käytimme teoriapohjana. Laadimme toimijuuden ulottuvuuksia mukailleen lomakkeen, joka sisältää strukturoidut ja selkokieliset kysymykset, joihin valitut asukkaat vastasivat yksitellen. Kyseessä oli erilaiset väittämät, joissa oli mahdollisuus vastata olemalla samaa mieltä, eri mieltä tai en osaa sanoa. Väittämät laadittiin niin, että osa niistä ilmensi asukkaiden ulkoisia puitteita, kuten rahan käyttö, syöminen ja vapaa-aika ja osa kysymyksistä kohdistui tunnepuolen asioihin, kuten tunteiden ja oman tahdon ilmaiseminen. Pyrimme näin erottamaan toimijuuden sisäisiä ja ulkoisia ulottuvuuksia. Vastaaminen tapahtui yksilöllisessä haastattelutilanteessa kullekin erikseen. Yksilöllisellä haastattelulla pyrittiin osaltaan tukemaan asukkaiden toimijuutta. Vastaukset kirjattiin lomakkeisiin rastittamalla valittu kohta ja tarkennukset kirjattiin mahdollisimman selkeästi asukkaiden sanoman mukaisesti. Jokaisen väittämän asettelussa huomioitiin mahdollisimman selkokielineen teksti ja asukkaille avattiin tarvittaessa väittämiä esimerkein. Kootut vastaukset asetettiin Likert –asteikolle ja niistä muodostettiin käsitys asukkaiden toimijuuden kokemuksista omaan elämäänsä nykyisessä asumismuodossa.</p> <p>Kyselyn perusteella kyseisen asumisyksikön asukkaat kokevat oman toimijuutensa pääosin hyväksi. Asukkaat osasivat usein myös perustella rajoituksia, joita kyseinen asumismuoto joissain asioissa asettaa. Tyytyväisyys nykyiseen asumismuotoon ja omaan elämään saattaa siis selittyä myös tietynlaisella sopeutumisella vallitsevaan elämäntilanteeseen ja ymmärrykseen, ettei pärjäisi yksinkään.</p>	
Avainsanat	Toimijuus, kehitysvammaisuus, asumispalvelut

Author	Verna Ojanen, Heli Rajasaari
Title	Am I the master of my own life? Experiences of agency in people with intellectual disabilities
Number of Pages	24 pages + 1 appendices
Date	7.11.2021
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Instructors	Kirsi Lautala Senior Lecturer Ulla Saukkonen Senior Lecturer
<p>In the thesis, we wanted to study how the personal agency of elderly people with intellectual disabilities manifests itself in the assisted living in their own housing unit in Eteva. We wanted to explore the residents' own experience of agency. We focused the study on those residents who we thought were capable of understanding the topic and the questions we had asked to make an adequate assessment. Exploring agency from the residents' perspective arose from a desire to give residents the opportunity to have their own voices heard.</p> <p>The study is based on the framework of agency, which we used as a theoretical basis. Based on the dimensions of agency, we developed a questionnaire containing structured and plain language questions that were answered individually by selected residents. These were different types of statements, some of which were designed to reflect the external framework of the residents, and some of the questions focused on emotional issues and expressing one's own will. In this way, we tried to distinguish between the internal and external dimensions of agency. Responses were given in individual interviews with each resident individually. This was done to support the residents' agency. The aggregated responses were placed on a Likert -scale and used to form a perception of the residents' experiences of agency.</p> <p>The questionnaire revealed that the residents of the housing unit in question perceive their agency as largely good. Residents were also often able to justify the limitations that this type of housing imposes in certain areas. Satisfaction with the current form of housing and with their own lives may therefore also be explained by a certain degree of adaptation to the current living situation and the realization that they could not manage on their own. Conducting the interview seemed to be a pleasant experience for all interviewees, in which they actively participated.</p>	
Keywords	Personal Agency, Intellectual disabilities, assisted living

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kehitysvammaisuus	2
2.1	Ikääntyvä kehitysvammainen	3
2.2	Kehitysvammaisten asuminen	4
2.2.1	Palveluasuminen	4
2.3	Palveluiden tuottaja Eteva kuntayhtymä	4
2.3.1	Etevan asumispalvelut	5
3	Itsemäärääminen ja toimijuus tutkimuskohteina	6
3.1	Lainsäädäntö ja vammaisten oikeudet	6
3.1.1	Vammaispalvelulain uudistus	6
3.2	Tutkimuskysymys	7
3.3	Itsemäärääminen	8
3.4	Toimijuus	9
3.4.1	Toimijuuden tasot	10
4	Tutkimuksen toteutus	13
4.1	Haastattelun kohderyhmä	13
4.2	Haastattelulomake	14
4.2.1	Selkokieli	14
4.3	Haastattelu	15
5	Tutkimustulokset	15
6	Johtopäätökset	17
7	Pohdinta	19
7.1	Eettinen pohdinta	19
7.2	Lopuksi	20
	Lähteet	22
	Liitteet	
	Liite 1. Haastattelulomake	

1 Johdanto

Kehitysvammaisten asumisratkaisut ovat olleet laajalti mietinnässä ja suurennuslasin alla 2000-luvulla ja päämääräksi asetettiin, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016). Muun muassa sen vuoksi tänä päivänä suositaan tuettua asumista eri muodoissa. Yhä useampi kehitysvammainen asuukin asumispalveluyksikössä, jonka palvelut ja toiminnan tarjoaa kaupunki tai joku yksityinen taho, ja palkatut työntekijät ohjaavat ja auttavat asiakkaita arjessa heidän kartoitettujen tarpeidensa mukaan (Vernerinet. 2020).

Kuitenkin on myös ensiarvoisen tärkeää, että itse asiakas saa äänensä kuuluviin ja pääsee kertomaan omasta kokemuksestaan. Tuleeko hän kuulluksi? Toteutuuko hänen itsemääräämisoikeutensa ja niin kuin otsikko sanoo, kokeeko hän olevansa oman elämänsä toimija, vai määräävätkö kenties muut tahot häntä itseään enemmän hänen elämästään, ja päättääkö joku muu, mikä on hänelle parhaaksi. Toimijuuden toteuttamista vammaisten asumispalveluissa on tutkittu aiemmin mm. vammaispalveluissa työskentelevien työntekijöiden näkökulmasta (Rasa 2015). Tällöin asetelma on kuitenkin aina jonkun muun kokemukseen ja arvioon pohjautuva, kuin itse vammaisen.

Kehitysvammaisella henkilöllä on kuitenkin oikeus määrätä omista asioistaan, vaikuttaa häntä koskeviin päätöksiin, osallistua yhteiskunnallisesti ja elää täysipainoista elämää yhteiskunnan jäsenenä. Näitä oikeuksia määrittävät myös lait, kuten Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (1977/519), jossa juuri korostetaan jokaisen erityishuollossa olevan kehitysvammaisen ihmisen oikeutta täysimääräiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Laissa myös korostetaan vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta, joten tästä syystä opinnäytetyön viitekehikseen nousi toimijuuden lisäksi myös edellä mainittu itsemääräämisoikeus ja kysymys kuka määrittelee vammaisen ihmisen itsemääräämiskyvyn ja miten se toteutetaan (stm. 2020.) Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli edellä mainittujen seikkojen innoittamana tuoda asiakkaan ääni, kokemus ja näkökulma omasta toimijuuden kokemuksestaan esille (laadullisen) haastattelututkimuksen avulla, sekä tutkia, verrata ja pohtia teeman esille tuomia seikkoja jo tehtyjen tutkimusten ja alan kirjallisuuden pohjalta. Teoreettisen tutkimustiedon ja haastattelun lisäksi opinnäytetyössä käytiin läpi lainsäädäntöä, kehitysvammaisten asumisen historiaa ja nykyisyyttä sekä, toimijuuden ja itsemääräämisoikeuden käsitteitä. Opinnäytetyön työelämän yhteistyökumppanina toimi iso vammaisalan palveluntuottaja Eteva kuntayhtymä, jonka asumispalveluyksikössä haastattelu toteutettiin (Eteva 2021). Tavoitteena

oli saada heille opinnäytetyön myötä tietoa asiakkaiden toimijuuden kokemisesta, ja nostaa esiin ymmärrystä asiakkaan toimijuuden tukemiseen.

2 Kehitysvammaisuus

Kehitysvammaisuus käsitteenä viittaa erityiseen vammaisuuden muotoon. Seppälän (2017) mukaan on kuitenkin suositeltavaa puhua kehitysvammaisuuden kirjosta, johon tuen hyvinkin erilaisista vammaisuuden muodoista. Tieteellisessä keskustelussa sekä kirjallisuudessa puhutaan älyllisestä vammaisuudesta, kyvyn puutteesta. (Seppälä 2017: 36–37.) Tämä ilmenee uusien asioiden ja ymmärtämisen hankaluutena, se voi vaihdella lievästä oppimisen vaikeudesta vaikeaan vammaan (Vernerinet.). Tällöin lapsen tai aikuisen älyllinen suoriutuminen on keskitasoa merkittävästi huonompaa. Lisäksi älylliseen kehitysvammaisuuteen saattaa liittyä esimerkiksi sosiaalisen viestinnän hankaluutta, pulmia itsensä hoitamisessa ja kotona asumisessa, sekä haasteita koulussa, työssä ja harrastuksissa. (Huttunen 2018.) Myös AAMR:n (the American Association for Mentally Retarded) määrittelyssä älyllinen kehitysvammaisuus viittaa vallitsevan toimintakyvyn huomattaviin rajoituksiin. Tässä määrittelyssä huomioitavia tekijöitä ovat henkilön edellytykset, ympäristö ja toimintakyky. Kyse on sopeutumiseen liittyvien, sekä älyllisten taitojen ja ympäristön asettamien vaatimusten välisestä vuorovaikutuksesta. (Malm – Matero – Repo – Talvela 2004: 165.)

Kehitysvammaisuutta käytetään terminä lääketieteellisen diagnoosin tapaan, jotta kehitysvammaisten ihmisten oikeudet muun muassa eri tuki- ja kuntoutuspalveluihin toteutuisivat (Seppälä 2017:36). Usein käytetään lääketieteellistä jaottelua lievään, keskivaikeaan, vaikeaan ja syvään älylliseen kehitysvammaisuuteen. Lääketieteessä määritellään älyllinen kehitysvammaisuus monisyiseksi keskushermoston kehityshäiriöksi. Selitys älylliseen kehitysvammaisuuteen saattaa löytyä erilaisista perinnöllisistä syistä, sikiöaikaisista kehityshäiriöistä, raskauden ja synnytyksen aikaisista haitoista, kuten äidin raskauden aikaisesta runsaasta alkoholin kulutuksesta, lapsuuden aikaisista infektioista, kallovammoista ja myrkytyksistä, muista psykiatrisista sairauksista ja erilaisista ympäristötekijöistä. Usein myös älyllisen kehitysvammaisuuden syyt jäävät tuntemattomiksi (Huttunen 2018.)

2.1 Ikääntyvä kehitysvammainen

Kuten koko maan väestön, myös kehitysvammaisten ikääntyvien määrä Suomessa on noussut viime vuosina. Tähän vaikuttaa osaltaan kehitysvammaisten eliniän pidentyminen, ja he muodostavatkin kasvavan joukon kehitysvammapalveluiden käyttäjiä. Kehitysvammaisuus pelkästään ei vaikuta nykytiedon mukaan vanhenemisprosessiin, lukuun ottamatta joitakin erityisiä diagnooseja, kuten Downin syndrooma, johon liittyy nopeampi ja varhaisempi ikääntyminen. Dementian esiintyvyys kehitysvammaisilla on samaa luokkaa muun väestön kanssa (n. 7–13 %). Toimintakykyyn ikääntyessä vaikuttavat erityisesti elintavat ja kehitysvammaisuuden aste ja muut lisäsairaudet, jotka ovat usein vaikuttaneet jo nuoruudesta asti. Tämä tuo omat haasteensa ikääntyvien kehitysvammaisten asumispalveluihin, koska monilla ikääntyvillä kehitysvammaisilla saattaa olla vielä paljonkin toimintakykyä jäljellä, vaikka se voi kehitysvamman vuoksi olla rajoittunut. Usein iän myötä myös palveluntarpeet kasvavat. (Kehitysvammaliitto, 2019.) Myös Jyrkämän (2007) mukaan yksi tekijä toimijuutta määriteltäessä on ikä ja siksi tämä on huomioitava myös kehitysvammaisten ikääntyvien toimijuutta tarkasteltaessa.

Toisaalta taas Oili Sauna-Aho sanoo tutkimuksessaan (2019), että erot vanhenemisen vaikutuksiin eri oireyhtymien välillä ovat suuria, mutta usein kehitysvammaisia käsitellään kehitysvammatutkimuksessa yhtenäisenä ryhmänä. Tutkimustietoa siitä kuinka vanheneminen eri oireyhtymissä vaikuttaa on vielä valitettavan vähän. Hän itse on tutkinut ikääntymisvaikutuksia Williamsin, Fragile X- ja Downin oireyhtymissä. Sitä miten ikääntyminen vaikuttaa kehitysvammaisten henkilöiden kognitiivisiin kykyihin ja terveyteen, on tutkittu yleisesti varsin vähän.

Jotta ikääntymisen mukanaan tuomia terveydellisiä ongelmia osattaisiin hoitaa oikein ja ajoissa, tulisi kehitysvammaisten terveyttä seurata säännöllisesti ja paremmin (Sauna-Aho, 2019). Myös henkilökunnan tieto ja ymmärrys dementiasairauksista on tärkeää, koska dementian tunnistaminen voi olla joskus vaikeaa. Diagnosointiin ja hoitoon tarvitaan lisäksi monipuolista osaamista ja moniammatillista yhteistyötä oikean hoidon löytämiseksi (Kehitysvammaliitto, 2021). Oikea-aikainen kuntoutus myös ennaltaehkäisee vanhuuden mukanaan tuomia ongelmia. Myös kehitysvammaisten hyvää ikääntymistä tukevat samat asiat, kuin muunkin väestön osalta, eli mielekäs tekeminen ja aktiivinen elämä, jolla pidetään yllä hyvää mielialaa. (Sauna-Aho, 2019.)

2.2 Kehitysvammaisten asuminen

Vuonna 2010 hallitus hyväksyi periaatepäätöksen kehitysvammaisten asumisen ohjelman toteuttamisesta 2010–2015. Se nimettiin KEHAS-ohjelmaksi. Vuonna 2012 valtioneuvosto teki päätöksen ohjelman laajentamisesta. Päämääräksi asetettiin, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammainen henkilö ei asu laitoksessa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016.) Myös YK:n vammaissopimuksen artikla 19 mukaan vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä he ole veloitettuja käyttämään tiettyä asuinjärjestelyä (Suomen YK liitto 2015). Tämä osaltaan on määrittänyt suuntaviivat kehitysvammaisten asumiseen.

Erlaisia itsenäisen elämän mahdollistavia asumismuotoja alkaakin olla tarjolla yhä enemmän ja laitosasumisen asiakasmäärä on nykyisin määrältään hyvin pieni. Useat palveluntarjoajat maanlaajuisesti tarjoavatkin aikuiselle kehitysvammaiselle henkilölle laitosasumisen sijaan mahdollisuuden oman asunnon myötä itsenäisempään elämään (Seppälä 2017:17). Kasvussa ovat olleet erityisesti ympärivuorokautisesti autetun asumisen, sekä tuetun asumisen asiakasmäärät. Tällä hetkellä yleisin aikuisen kehitysvammaisen asumismuoto onkin ryhmäkodissa sijaitseva palveluasunto. (Vernerinet.net 2020.)

2.2.1 Palveluasuminen

Sosiaalihuoltolain (2014/1301) määrittämänä palveluasumista järjestetään hoivaa ja huolenpitoa tarvitseville henkilöille, tällä tarkoitetaan palveluasunnossa järjestettävää asumista ja palveluita. Tehostettua palveluasumista järjestetään ympärivuorokautista hoivaa ja huolenpitoa tarvitseville, silloin palveluja järjestetään tarpeen mukaisesti. Kummassakin asumismuodossa palveluihin kuuluvat asiakkaiden tarpeisiin mitoitettut hoito ja huolenpito, toimintakykyä ylläpitävä ja edistävä toiminta, ateria-, vaatehuolto-, peseytymis- ja siivouspalvelut sekä osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut.

2.3 Palveluiden tuottaja Eteva kuntayhtymä

Opinnäytetyön työelämän yhteistyökumppanina toimi Eteva kuntayhtymä. Eteva on iso palveluiden tuottaja, joka tarjoaa kokonaisvaltaista tukea ja palveluita erityisesti kehitysvammaisille, aikuisiällä vammautuneille, mielenterveyskuntoutujille, sekä erityistä tu-

kea tarvitseville henkilöille, ja se onkin 45 omistajakunnan toimijana yksi Suomen suurimmista vammaisalan osaamiskeskuksista. Palvelutarjontaa on etenkin Etelä-Suomen alueella, mutta myös valtakunnallisesti. Eteva kuntayhtymä on Uudenmaan ja Etelä-Hämeen erityishuoltoapiiri, jonka 140 toimipistettä sijaitsevat 21 eri kunnassa. (Eteva 2021.)

Etevan palvelutarjontaan kuuluu muun muassa asumispalvelut, osallisuutta ja työllistymistä tukeva toiminta, lapsille- ja perheille suunnatut palvelut, asiantuntijatuki sekä kehitysvammapsykiatria. Palvelujen lähtökohtana on Etevan mukaan ihmisoikeuksien toteutumisen varmistaminen ja asiakkaan tukeminen itsenäiseen elämään. Sen arvojen mukaan hyvä elämä, tasa-arvo ja osallisuus kuuluvat kaikille. (Eteva 2021.)

2.3.1 Etevan asumispalvelut

Opinnäytetyössä keskityttiin erityisesti asumispalveluita käyttäviin ikäihmisiin ja Eteva tarjoaakin asiakkailleen runsaasti erilaisia asumisvaihtoehtoja. Näitä ovat muun muassa asuminen kerrostalossa ryhmäkodin yhteydessä tai erillisessä asunnossa, asunto erillisessä rivitalossa, asuminen omakotitalossa ryhmäkodissa, maatilalla ryhmäkodissa tai erillisessä asunnossa. Lukumäärällisesti asumisyksiköitä on yli 140 ja asiakkaita niissä asuu n. 850. Asumisen tueksi, on asiakkaalla mahdollisuus valita erilaisia palveluita, jotka liittyvät esimerkiksi asiointiin, sosiaalisten suhteiden ylläpitoon, itsestä huolehtimiseen ja kodinhoidollisiin tehtäviin. (Eteva 2021.)

Lähtökohtana asumispalvelujen toteuttamiselle ovat, Etevan arvojen ja strategian mukaisesti, tuen voimakkuuden pisteytystyökalun ICFn, joka on kansainvälinen toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitus (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021), antama tieto, sekä asiakkaan henkilökohtainen elämänsuunnitelma, ja näiden avulla asiakkaalle määritellyt palvelutarpeet. Asiakkaan toimintakykyä arvioidaan yhdessä hänen kanssaan, joka osaltaan vahvistaa hänen rooliaan oman elämänsä suunnittelussa, sekä tukee osallisuuden lisääntymistä. Eteva myös painottaa palveluiden tarjonnassa aktiivisen tuen periaatetta, missä huomioidaan ja vahvistetaan asiakkaan omaa valinnanvapautta, vastuunottoa, toimintakykyä, itsenäisyyttä ja positiivista uskallusta. (Eteva.fi 2021.)

Palveluasuminen luo hyvät puitteet toimijuuden tukemiselle ja myös sen tutkimiselle. Eteva painottaakin toiminnassaan asiakkaiden omaa toimijuutta asumisessaan. Par-

haimmillaan asukkaat huolehtivat itsenäisesti asuntonsa/huoneensa siivouksesta, ruuanlaitosta, raha-asioiden hoitamisesta ja harrastuksistaan. Kaikkeen tähän saa yksilöllisesti tukea henkilökunnalta (Eteva, 2021.)

Haastateltavien asumisyksikössä on 3 ryhmäkotia, yhteensä 16 asukkaalle. Kaikilla asukkailla on oma inva-wc. Ryhmäkoteissa on lisäksi yhteiset ruokailu- ja oleskelutilat. Kaikille yksikön asukkaille yhteisinä ovat harrastetila, pesutupa ja sauna. (Eteva 2021.) Palveluasumisessa yleisenä ajatuksena on, että asukas tekee itse niin paljon kuin on mahdollista eikä se, että toimittaisiin hänen puolestaan. Asiakkaan omaa toimijuutta on mahdollista tukea jokapäiväisissä toimissa asiakasta kannustaen ja ohjaten.

3 Itsemäärääminen ja toimijuus tutkimuskohteina

3.1 Lainsäädäntö ja vammaisten oikeudet

Suomessa on sitouduttu noudattamaan YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaa yleissopimusta (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016) ja tämän lisäksi kehitysvammaisen ihmisen oikeudet turvataan Suomen laissa, kuten perustuslaki (Suomen perustuslaki 1999/731) yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) Sosiaalihuoltolaki (2014/1301) Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) sekä Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (1977/519). Jälkimmäisessä korostetaan jokaisen erityishuollossa olevan kehitysvammaisen ihmisen oikeutta täysimääräiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa on otettava huomioon, ja hänelle on turvattava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa.

3.1.1 Vammaispalvelulain uudistus

Vammaispalveluiden toteutumisen tarkasteleminen on ajankohtainen asia, koska vammaislain uudistustyö on parhaillaan käynnissä. Uuden vammaispalvelulain oli tarkoitus tulla voimaan tammikuussa 2021, mutta esitys raukesi sote-uudistuksen kaaduttua maaliskuussa 2019 (THL 2020). Lain oli tarkoitus yhdistää vammaispalvelulaki ja vammaislaki yhdeksi vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevaksi laiksi, joka koskee kaikkia vammaisia henkilöitä yhdenvertaisesti. Aiemmin kehitysvammalakea uudistettiin 10.6.2016. Tuolloin eräs keskeisistä uudistuksista oli itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Jatkovalmisteluun siirtyi tuettua päätöksentekoa koskevat säädökset ja itse-

määräämiskyvyn arviointi. Nämä ovat keskeisiä kysymyksiä vammaisen itsemääräämisoikeutta pohdittaessa. Koska vammaiset ihmiset tarvitsevat usein tukea itsensä ilmaisemiseen on myöskin tarpeen pohtia menetelmiä tuen toteuttamiseksi. Kuinka esimerkiksi vältetään tukea antavan henkilön tietoinen ohjaileminen ja vaikuttaminen päätöksenteossa. Vaikka lain keskeinen tavoite on vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden vahvistaminen, tarvitsee se siis rinnalle täsmennyksiä siitä, kuka määrittelee vammaisen ihmisen itsemääräämiskyvyn ja miten se toteutetaan. (stm. 2020.)

3.2 Tutkimuskysymys

Vaikka lait määrittävät vammaisen henkilön oikeuksia, jää auki niiden toteutuminen, yhtenä osa-alueena toimijuus. Opinnäytetyön tavoitteena onkin selvittää ja avata ikääntyneiden kehitysvammaisten ihmisten omaa kokemusta toimijuudestaan. Eli miten heidän toimijuutensa ilmenee kyseisessä asumispalveluyksikössä heidän omasta näkökulmastaan/mielestään.

Toimijuuden toteutumista vammaisten asumispalveluissa on tutkittu aiemmin mm. vammaispalveluissa työskentelevien työntekijöiden näkökulmasta (Rasa 2015). Tällöin asetelma on kuitenkin aina jonkun muun kokemukseen ja arvioon pohjautuva, kuin itse vammaisen. Marjukka Rasan tutkimuksessa tarkasteltiin myös tarkemmin lähihoitajien toimenkuvaa vammaisten toimijuuden tukemisessa. Samainen tutkimus on tarkastellut myös vammaisten elinolosuhteita heidän omasta näkökulmastaan. Siinä näkökulma oli mahdollisuuksia tutkiva, jolloin tarkastelun keskiössä olivat lähinnä puitteet ja tuki, joita vammaiset saavat tai tarvitsevat.

Tämän opinnäytetyön tarkoitus ja myös haaste on pyrkiä selvittämään kuinka ikääntyvät kehitysvammaiset itse kokevat oman toimijuuden mahdollisuuksia asuessaan tuetussa asumispalveluyksikössä ja kuinka se todellisuudessa ilmenee esimerkein avatuna. Haaste on löytää tavoitetta vastaavat kysymykset ja termit oman kokemuksen ilmaisemiseen, käsitteen ymmärrettäväksi tekeminen kehitysvammaisille sekä oikeanlainen kysymysten asettaminen. Kysymysten asettelussa pyrkimys on mahdollisimman neutraaliin kysymysten muotoiluun, jotta vastaajia ei johdateltaisi tiettyyn suuntaan.

Tutkimuksessaan lähihoitajien mahdollisuuksista vammaisten toimijuuden tukemisessa Rasa (2015) pyrkii löytämään toimijuuden ilmenemismuotoja institutionaalisissa käytännöissä ja tarkastelemaan mitä toimijuus konkreettisesti on vammaisten aikuisten asumispalveluissa.

Tutkimuksessaan Rasa (2015) luonnehtii lähihoitajan työn kuvaa ennen kaikkea hoivan ja hoidon antajina. Hoivatyönä kuvataan fyysisestä hyvinvoinnista huolehtimista, kuten hygienian hoidossa ja ruokailussa avustamista tai asiakkaiden nostaminen ja siirtäminen. Oleellinen osa työtä on myös tuen ja lohdutuksen antaminen. Sosiaalisesta hyvinvoinnista, kuten ulkona liikkumisesta, kodin ulkopuolella asioimisesta tai harrastamisen mahdollisuuksista huolehtiminen voi olla niukkaa. Tähän voivat vaikuttaa sekä resurssit että työn johtaminen. Kuinka asukkaiden oman toimijuuden tukeminen toteutuu, jos työn keskiössä on perushoidolliset tehtävät ja resursseja sosiaaliseen ohjaamiseen ei ole tarpeeksi?

3.3 Itsemäärääminen

Koska toimijuus toteutuessaan edellyttää yksilön itsemääräämisoikeutta, tarkastellaan näitä kahta teemaa rinnakkain. On mahdotonta ajatella toimijuuden toteutumista ilman itsemääräämisoikeutta. Toisaalta voidaan ajatella, että toimijuus voi estyä vailla itsemääräämisoikeutta.

Itsemääräämisoikeus on aivan keskeinen ihmisoikeus käsite ja itsemääräämisoikeuden tulisi koskea kaikkia ihmisiä. Ihmisten itsemääräämisoikeudesta on säädetty Suomen laissa. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) sisältää pykälän 8, jossa sanotaan seuraavaa:

Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä toimenpiteitä. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu.

Vammaisten ihmisten kohdalla itsemääräämisoikeuden toteutuminen kohtaa monia haasteita. Vammaiset henkilöt rinnastetaan usein muihin vähemmistöryhmiin ja heidän asemansa koetaan valtaväestöstä poikkeavana ryhmänä, joita kohtaan yhteiskunta toimii kontrolloivasti. Tällöin esim. kuntoutustoimet voidaan nähdä jopa keskeisenä vammaisiin kohdistuvana sosiaalisen kontrollin muotona. Itsemääräämisoikeuteen liittyvä ongelma suhteessa vammaisiin on myös se, että se ottaa huomioon vain ne asiakkaat, joilla on toimintakykyä ja vaikutusmahdollisuuksia. Jatkuvan avun tarpeessa olevat henkilöt saattavat jäädä tällöin ulkopuolelle, kun itsemääräämistä pyritään toteuttamaan. Jos henkilöltä puuttuu esim. kommunikaation välineitä, mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskeviin auttamiskäytäntöihin eivät välttämättä ole realistisia. (Eriksson 2008.)

Itsemääräämisoikeutta voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Huomion arvoista itsemääräämisoikeuden toteutumisessa kehitysvammaisten elämässä, on riippuvuus jokapäiväisistä sosiaalisista suhteista sekä niihin sisältyvistä valtasuhteista. Sosiaalisten suhteiden verkostoissa saatetaan käydä kamppailua omista oikeuksista (Eriksson 2008). Koska vammaiset ihmiset ovat sidoksissa auttamisjärjestelmään, on itsemäärääminen riippuvaista myös virallisen tahon toimijoista sekä mm. aikatauluista, yhteisistä säännöistä ja sopimuksista, asiantuntijuudesta ja infrastruktuurista (Eriksson 2008). Onkin aiheellista pohtia kenen itsemääräämisestä ja määräysvallasta vammaisen arki muodostuu.

Vammaisen henkilön elämäntapa on sidoksissa hänen perhesuhteisiinsa ja palvelurakenteeseen, joka kattaa niin sosiaali- kuin terveystaloudelliset, asumispalvelut ja työtoimintapalvelutkin. Nämä institutionaaliset rakenteet vaikuttavat vammaisen henkilön arkipäivän elämään ja identiteetteihin ja niillä on paljon valtaa yksilöön nähden (Eriksson 2008). Usein vammaisilla on myös tiiviit suhteet perheeseen ja erityisesti vanhempiin. Vanhemmat saattavat olla hyvinkin suojelevaisia ja vaikuttaa päivittäin vammaisen aikuisen elämässä. Silloin liika suojeleminen tai liian tiukka sosiaalinen kontrolli voi toimia myös vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta vastaan.

3.4 Toimijuus

Toimijuutta on aiemmin tutkittu paljon ja siitä on käyty laajasti keskustelua etenkin suhteessa ohjaustyöhön eri sektoreihin. Toimijuus on nähty monitasoisena ilmiönä, jossa teoreettiset lähtökohdat vaihtelevat. Mutta eri näkökulmista huolimatta yhteistä on pyrkimys maailman tarkastelemiseen toimivan yksilön perspektiivistä ja kokemuksista käsin. (Kauppila, Silvonen & Vanhalakka-Ruoho 2015.)

Toimijuus voidaan nähdä tahtona toimia ja olla aktiivinen oman elämänsä kokija. Käsitteeseen liitetään usein myös muita käsitteitä kuten, aktiivisuus, osallisuus, intentionaalisuus, vapaaehtoisuus, vaikutus- ja valinnanmahdollisuus sekä taito ja voima valita itse toimintatavat elämässään. (Kumpulainen 2010: 23.) Toimijuutta määrittävät ikä, ajankohta, ikäryhmään tai sukupolveen kuuluminen sekä paikallisuus (Jyrkämä 2007: 32–33). Toimijuuden käsitettä käytetään vaihtelevasti eri tieteenaloilla ja siten sen määrittäminen yksityiskohtaisesti on mahdotonta. Yleisesti ottaen toimijuuden käsitteellä pyritään painottamaan yksilöiden, yhteisöjen tai organisaatioiden kykyä ja mahdollisuutta tehdä omaa toimintaansa koskevia valintoja sen sijaan, että toimintaa ohjaavat ulkoiset tai sisäistetyn rakenteet kuten rangaistukset ja palkkiot tai normit, säännöt ja diskurssit. (Tieteen termipankki 2020.)

Toimijuus osana itsemääräämisoikeutta sisältää erityisiä haasteita suhteessa vammaisiin ihmisiin, koska heidän mahdollisuutensa täydelliseen itsellisyteen ja riippumattomuuteen ovat harvoin mahdollisia. Kuten edellä mainittu, vammaiset ovat lähes poikkeuksetta riippuvaisia erilaisista auttamisjärjestelmistä ja rakenteista. Vaikka toimijuutta pyritään ohjauksella ja toiminnalla tukemaan, saattaa olla, että samalla sitä estetään järjestelmän ja rakenteiden taholta.

Susanna Hokkanen (2014) kuvaa että kyse on tällöin automatisoituneesta toiminnasta, joka rakentuu rutiineille ja ohjautuu ulkoapäin. Ihminen ei tällöin itse tietoisesti tavoita toimintansa kokonaisuutta. Henkilöä ohjaavat sosiaaliset käytänteet ja kulttuuriset mallit, sekä kaikki henkilökohtainen historia ja kokemus, jonka elämä on kartuttanut. Valtarakenteet astuvat yksilötoimijan sisään sosiaalisen paikan sisäistymisen myötä. Tällöin käy mahdottomaksi erottaa valtaa toiminnasta tai toimijoista. Sosiaalinen paikka, jossa yksilö toimii, on opettanut hänelle tarjotulla tavalla toimimisen hyödyllisyyden, hyväksyttävyyden ja palkittavuuden (Hokkanen 2014). Tämän tyyppinen urautuminen tiettyihin toimintamalleihin saattaa hyvinkin olla tavallista pitkäaikaisessa palveluasumisessa, jossa on totuttu tekemään asiat tietyllä tavalla. Tällöin ihmisen oma tahto ja toimijuus saattaa unohtua rutiinien taakse.

Jussi Silvonen (2015) nostaa esille toimijuuden tutkimuksen ristiriitaisuuden teoreettisiin menetelmiin nähden. Tutkittaville oletetaan teoreettisesti toimijan, maailmaa ja elämänsä rakentavan subjektin asema, mutta samanaikaisesti menetelmälliset ratkaisut kaventavat tutkittavien roolin passiiviseksi maailmaan reagoijaksi. Tämä tulee hänen mukaansa esiin esim. haastattelutilanteissa, jossa kysymyksenasettelu voi olla suppeaa ja toimijuutta kaventavaa.

3.4.1 Toimijuuden tasot

Toimija-lähtöiset lähestymistavat korostavat toimijuuden yksilöllisiä ehtoja kuten kokemusta omasta toimijuudesta ja luottamusta siihen. Rakenne-lähtöiset lähestymistavat puolestaan painottavat kontekstin merkitystä toimijuuden ehtona. Kontekstia voidaan niissä tarkastella joko paikallisella tasolla keskittyen toimijan välittömään ympäristöön tai laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla painottaen yhteiskuntarakenteiden kuten sukupuolen, etnisen tausta tai yhteiskuntaluokan merkitystä toimijuutta mahdollistavana ja rajaavana. Toimijuuden käsitettä voidaan soveltaa eri tasoilla aina elämänkaaren käännekohtien kuvaamisesta yksittäisten vuorovaikutus käytäntöjen tarkasteluun. (Tieteen termipankki 2020.)

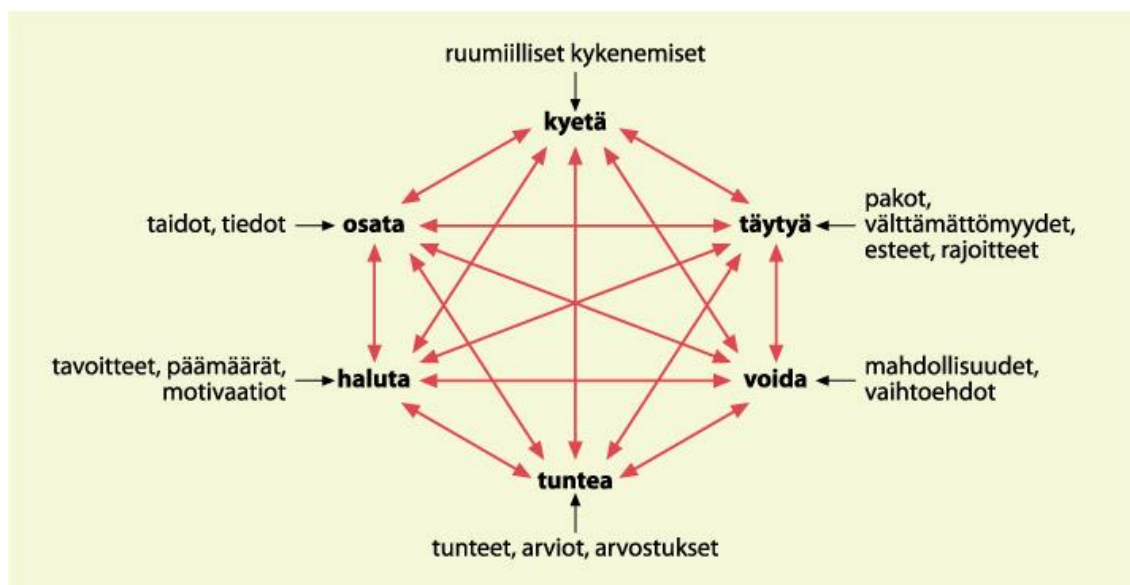
Toimijuutta voidaan siis tarkastella ihmisen sisäisenä toimijuutena, joita ovat erilaiset psyykkiset ominaisuudet, taidot ja osaaminen sekä esimerkiksi kieli, joka voidaan nähdä sekä sisäisenä että ulkoisena toimijuuden muotona. Jotta sisäinen toimijuus voisi toteutua, tulisi ihmisellä olla myös tarpeeksi ymmärrystä ja tietoa omien mieltymystensä ja tahtonsa toteuttamiseen.

Ulkoiseen toimijuuteen sisältyvät mm. opitut taidot ja yhteiskunnalliset rakenteet sekä työssäkäynti, harrastukset, vapaa-ajan vietto ja materiaaliset elinolot (Rasa 2015). Yhteiskunnalliset rakenteet pitävät sisällään myös resurssit, jotka paljon puhuttavat tänä päivänä. Resursseja ovat mm. henkilökunnan riittävyys ja toiminnan mahdollisuudet omalla paikkakunnalla. Vammaisten asumispalveluiden kohdalla voi olla merkittäviäkin eroja asiakkaiden toimijuuden ulkoisessa toteuttamisessa eri paikkakuntien suhteen. Syrjäisen paikkakunnan asumispalveluilla ei ole välttämättä riittävästi resursseja asukkaiden toimijuuden tukemiseen ja toteuttamiseen, kun taas suuremmissa kaupungeissa mahdollisuuksien kirjo ja esim. työntekijöiden saatavuus voi olla jo itsessään toimijuutta tukevaa.

Rasa (2015) mainitsee tutkimuksessaan, kuinka asumispalveluyksikössä ei ole kyse vain yksittäisten asiakkaiden ja asiakastilanteiden kanssa työskentelystä, vaan koko ajan on läsnä myös asumisyhteisö. Rinnakkainen toimijuus näyttäytyy asukkaiden omina toimijuuksina. Ne ovat läsnä asumisyksikön arjessa jokaisessa tilanteessa, ja ohjaajien täytyy toiminnassaan ottaa ne huomioon. Tämä tuon hyvin esiin sen, kuinka yksilön oma toimijuus voi yhteisöllisessä asumisessa hämärtyä. Toimijuutta rajaavat mm. yhteiset sopimukset, säännöt ja kontrolli. Vaikka yksilön toimijuutta tuettaisiin, tulee silti noudattaa yhteisiä sääntöjä.

Jyrki Jyrkämä (2013) on tutkinut toimijuutta etenkin suhteessa vanhuksiin. Vanhusten toimijuutta voi hyvinkin rinnastaa kehitysvammaisten toimijuuteen, koska yhtäläisyyksiä löytyy monelta tasolta. Vanhukset kokevat toimintakyvyn rajoituksia, riippuvuutta muista ihmisistä ja rakenteista ja oman elämän vaikutusmahdollisuuksien kaventumista etenkin siirtyessään palveluasuntoon.

Alla olevassa kuviossa Jyrkämä (2013) kuvaa toimijuuden eri ulottuvuuksien keskinäistä vuorovaikutusta. Hän kuvaa mallia erilaisten arkitilanteiden ja -toimintojen analyysi kehikkona. Olennaista on tällöin kehikon kontekstuaalisuus, liityntä konkreettisiin tilanteisiin ja toimintoihin, jotka tapahtuvat tietyssä paikassa ja ajassa. Osaamiset, kykenemiset, haluamiset, täytymiset, voimiset ja tuntemiset ovat kunkin yksilön kohdalla muuttuvia ja yksilöhistoriallisesti eriäviä (Jyrkämä 2013).

Toimijuuden mahdolliset ulottuvuudet Jyrkämän (2013) mukaan.

Kykenemisessä on kyse fyysisestä ja psyykkisestä toimintakyvystä. Osaaminen sisältää tiedot, taidot ja kompetenssit. Haluaminen liittyy omaan tahtoon, motivaatioon, omiin päämääriin ja tavoitteisiin sekä unelmiin. Täytymistä ovat erilaiset pakot ja rajoitukset sekä sosiaaliset esteet. Voiminen viittaa mahdollistumiseen, mitä tilanne ja rakenteet mahdollistavat. Tunteminen sisältää tilanteisiin liittyvät tunteet, yksilön arvot ja arvostukset. (Vanhalakka-Ruoho 2014.)

Nämä ulottuvuudet ovat eri tavoin suhteessa elämänsä eri tilanteissa, suhteessa sosiaalisiin ja kulttuurisiin ehtoihin. Esimerkiksi tiettyyn yhteiskuntaryhmään tai sukupuoleen kuuluminen voi vaikuttaa siihen, mitä yksilö haluaa, tuntee, osaa, voi, kykenee, kokee pakoksi tai täytymiseksi. Elämänsä eri siirtymissä nämä kaikki ulottuvuudet ovat mukana. (Vanhalakka-Ruoho 2014.)

Jyrkämän (2013) mukaan kun osaaminen, kykeneminen, haluaminen, täytyminen, voiminen ja tunteminen ovat jollain tapaa sopusoinnussa ihmisen arkielämässä, voi elämän myös vanhetessa arvella muotoutuvan hyväksi tai suotuisaksi. Hyvää vanhuutta ja rinnastaen myös vammaisuutta, voi elää, vaikka ei kykenekään ylenmääräiseen aktiivisuuteen. Kun ihminen voi opetella uusia asioita ja taitoja, ja elämään voi tulla uusia asioita ja mahdollisuuksia. Olennaista on ihminen ja hänen tahtonsa, valinnat ja tekemiset. (Jyrkämä 2013).

4 Tutkimuksen toteutus

Kysely toteutettiin lomakehaastatteluna strukturoitujen kysymysten muodossa. Sitä voidaan kuvata myös standardoituna haastatteluna. Lomakehaastattelu soveltuu yleisesti hyvin aineiston keräämiseen tutkimuksessa, jossa tutkimusongelma ei ole kovin laaja, kun tavoitteena on rajattua asiaa koskevien mielipiteiden, näkemysten, kokemusten ja käsitysten kuvaaminen (Vilkkä 2005).

Taustateoriana opinnäytetyössä käytettiin kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Laadullisen tutkimuksen menetelmiä ja toteutustapoja on monia erilaisia, mutta yhteistä niille on elämismaailman tutkiminen (KvaliMOT). Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tarkastellaan ihmisten välistä ja sosiaalista merkitysten maailmaa. Tavoitteena ovat ihmisten omat kuvaukset koetusta todellisuudesta. (Vilkkä 2005.) Laadullisen tutkimuksen erityispiirteenä voi pitää sitä, että tutkimuksen tavoitteena ei ole totuuden löytäminen tutkittavasta asiasta, vaan pikemminkin tulkintojen ja analyysin avulla pyrkiä löytämään ratkaisuja arvoituksiin ja esitettyihin tutkimuskysymyksiin (Vilkkä 2005).

Teoreettisen viitekehyksen avulla, sisäisten ja ulkoisten toimijuuden kokemusten ilmentämiseksi päädyttiin siihen, että luotiin kysymykset haastatteluun koskien ulkoista ja sisäistä toimijuutta.

4.1 Haastattelun kohderyhmä

Haastatteluun valikoitui heidän omalla suullisella ja kirjallisella suostumuksellaan neljä haastattelu-aikaan keski-ikältään hieman alle 70-vuotiasta kehitysvammaista henkilöä. He asuivat yhdessä Etevan ryhmäkodeista, joka on samalla myös ympärivuorokautista hoivaa tarjoava yksikkö. Jokainen heistä oli asunut samassa ryhmäkodissa jo pitkään. Heiltä itseltään saatujen tietojen mukaan heidän asumishistoriansa olivat keskenään hyvin samankaltaisia, jokaisella oli takanaan itsenäisempää asumista, jolloin he olivat saaneet apua joko omaisiltaan, tai kunnalta. Kukaan heistä ei ollut elinaikanaan asunut missään laitokseen verrattavassa asumisyksikössä. Sen sijaan nuorempina, ennen ikääntymisen tuomia haasteita he olivat kertomansa mukaan olleet myös jokseenkin omatoimisia ja pärjääviä kansalaisia huolimatta kehitysvammastaan.

4.2 Haastattelulomake

Haastateltavien kognitiiviset kyvyt huomioiden päätettiin koostaa kysymyslomake, koska avoin haastattelu olisi voinut helposti eksyä asiasta.

Lomakemuotoinen kysely laadittiin, jotta haastateltavien olisi helpompi pysyä asiassa ja vastata juuri esitettyihin väitteisiin. Myös lomake itsessään antoi haastateltaville kuvallisen välineen asian ymmärtämisen tueksi. Avointen kysymysten arveltiin olevan kyseiselle kohderyhmälle liian laaja käsite, jolloin vastaukset voivat lähteä liiaksi rönsyilemään. Lomakkeelle on myös helpompi saada toimijuuden eri ulottuvuudet kysymyksiin näkyväksi. Myös vastausten vertailua arveltiin olevan helpompi tehdä lomakehaastattelun pohjalta.

Rastitettavia vaihtoehtoja annettiin kolme, jotta olisi helpompi hahmottaa vastausten erot selkeämmin. Myös hymiöiden keskittäminen kolmeen vaihtoehtoon katsottiin olevan sopivan suppea selkeiden erojen näkyväksi tekemiseen.

4.2.1. Selkokieli

Haastattelussa hyödynnettiin selkokielen periaatteita ja pyrittiin muodostamaan kysymykset niin, että niistä jäi pois turhat täytesanat. Huomiota kiinnitettiin keskustelussa myös sanojen asetteluun, jotta puhe säilyisi mahdollisimman ymmärrettävänä. Yksinkertaistettuna selkokieli on yleiskieltä helpompaa suomea. Tällöin kieltä on mukautettu sanastoltaan, sisällöltään ja rakenteeltaan yleiskieltä selkeämmäksi ja ymmärrettävämmäksi. (Kehitysvammaliitto.)

Selkokieli ja selkoviestintä on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä. Selkokieltä tarvitsevat tai siitä hyötyvät monet kehitysvammaiset ihmiset sekä iäkkäät ja muistisairaant henkilöt sekä kielen oppijat. Vaikea kieli voi estää monia ihmisiä toimimasta täysvaltaisina kansalaisina suomalaisessa yhteiskunnassa. Selkokielen tarkoitus on auttaa selkokieltä tarvitsevia ihmisiä tiedon saamisessa, lukemisessa, omien ajatusten ilmaisemisessa ja osallistumisessa yhteiskunnalliseen keskusteluun. (Kehitysvammaliitto 2020.) Selkokieltä voi puhua arkikeskusteluissa, haastatteluissa, opetustilanteissa tai asiakaspalvelussa. Kaikissa tilanteissa, joissa käytetään selkokieltä, tavoitteena on lisätä ihmisten mahdollisuuksia ymmärtää toisiaan. (Selkokeskus 2020.)

4.3 Haastattelu

Haastattelu kerättiin strukturoidulla menetelmällä. Strukturoitu haastattelu toteutettiin niin, että kaikille haastateltaville esitettiin samat tai kysymykset samassa järjestyksessä (KvaliMOT). Kysymykset oli koottu lomakkeelle väittämiksi Likert-asteikkoa mukaillen (Liite 1). Yleisesti käytössä olevien viiden vastausvaihtoehdon sijaan, vaihtoehtoja oli kohderyhmä huomioiden vain kolme. Eli oli mahdollista olla samaa mieltä, eri mieltä tai vastata en osaa sanoa. Asteikkoa käytetään usein, kun kyse on mielipiteiden ja asenteiden mittaamisesta. Peruslähtökohta Likertin asteikossa on, että se sisältää parittoman määrän vastausvaihtoehtoja ja keskelle sijoittuva vaihtoehto siis kuvaa "en osaa sanoa"- vaihtoehtoa. (Valli 2018.) Vastausvaihtoehtojen apuna oli myös niiden yläpuolella hymynaamat. Haastateltaville mahdollistettiin myös lisäkysymysten esittäminen asioiden täsmentämiseksi. Lomakkeella olevat kysymykset luettiin ääneen selkeästi ja pyrittiin näin myös varmentamaan, että kuulijat ymmärsivät kysymyksen. Jokaisen väittämän kohdalla oli mahdollisuus myös perustella omaa vastaustaan. Kysymykset/väittämät muotoiltiin selkokielelle paremman ymmärryksen saavuttamiseksi. Tarvittaessa käytettiin esimerkkejä, kuvaamaan väittämiä.

5 Tutkimustulokset

Haastatteluaineiston ollessa määrällisesti varsin pieni, oli sen analysointi kohtuullisen selkeää. Jokainen vastaus käytiin kaikista lomakkeista läpi, ja kunkin kysymyksen kohdalta laskettiin, kuinka monta vastausta oli tullut kunkin vastausvaihtoehdon kohdalle.

Koska kysymykset oli jaoteltu ulkoisen- ja sisäisen toimijuuden kokemiseen, niitä analysoitiin sekä sisäisen- että ulkoisen toimijuuden näkökulmasta. Ulkoista toimijuutta karotettiin kysymyslomakkeen (Liite 1) ensimmäisillä viidellä kysymyksellä, jotka kuvasivat asukkaiden rahankäyttöä, vapaa-ajan käyttöä, tapaamisoikeutta ystäviin ja tuttaviiin, ja nukkumista. Näissä väittämissä kunkin kysymyksen kohdalla kolme neljästä vastaajasta oli samaa mieltä siitä, että heidän toimijuutensa toteutuu kyseisissä teemoissa. Vain yksi vastaaja kussakin kysymyksessä oli sitä mieltä, että kyseiset teemat eivät toteudu omien toiveiden mukaisesti, tai eivät osanneet sanoa. Eräs asukas vastasi kysymykseen vapaa-ajankäytöstä näin:

Kävisin enemmän teatterissa ja elokuvissa.

Hän ei kuitenkaan osannut sanoa miksi se ei nyt ole mahdollista. Toinen asukas vastasi vapaasta rahan käytöstä näin, pohtiessaan miksi rahan käyttöä hänellä rajoitetaan:

Herkkujen takia ja ostaisin enemmän vaatteita.

Kysyttäessä ystävien tapaamismahdollisuudesta yksi vastaaja pohti realistisesti:

Monet ystävät on kuolleet ja veli on kuollut.

Syömiseen liittyvissä vastauksissa oli enemmän hajontaa. Yksi vastaaja tahtoi syödä ja juoda, mitä haluaa ja silloin kun itse tahtoo. Toisaalta hän myös toi esiin sen, että terveydellisistä syistä ruokaa ja ruokailurytmiä säännöstellään. Syömisen suhteen myös toinenkin haastateltava totesi:

Ohjaajat annostelee ruuan...Ostan myös ruokia ja herkkuja,

eli hän osti itse lisäksi ruokia ja herkkuja, joita haluaisi syödä enemmän. Tästä voi päätellä, että omien mieltymysten toteuttaminen on mahdollista ainakin osittain. Vaikka yhteisillä aterioilla syömisiä saatetaan rajoittaa ja kontrolloida, ei omaa tahtoa haluta kuitenkaan liiaksi rajoittaa.

Tietynlainen sopeutuminen vallitseviin käytäntöihin, rutiineihin ja valtarakenteisiin voi olla havaittavissa kyseisistä vastauksista. Tämä ilmeni myös Susanna Hokkasen (2014) tutkimuksesta, jossa hän kuvasi toimintaa automatisoituneena toimintana, joka rakentuu rutiineille ja ohjautuu ulkoapäin.

Neljä viimeistä väittämää koskivat enemmän sisäistä toimijuutta, kuten omaa rauhaa, tunteiden näyttämistä, haaveita ja unelmia sekä toiveiden ja pyyntöjen toteutumista ja kuuntelemista. Niissä niukka enemmistö oli samaa mieltä, että kyseiset teemat toteutuivat heidän kohdallaan useimmissa kohdissa. Kuitenkin myös "en osaa sanoa" -vastauksia oli melkein yhtä paljon, ja ilmeni myös "eri mieltä" vastauksia. Eräs asukas, jolla oli taustalla itsenäistä asumista nuorempana, totesi kysyttäessä, kuinka asuminen nyt toteutuu suhteessa omiin toiveisiin näin:

Talon sääntöjen mukaan, omassa kämpässä oli kiva asua, sen haluaisin vielä.

Vastauksesta voi päätellä tietynlaista mukautumista vallitseviin olosuhteisiin. Tämä käy ilmi myös Rasan (2015) tutkimuksesta, jossa hän pohtii, ettei asumispalvelussa asumisessa ole kyse vain yksilöistä, vaan koko ajan on läsnä myös asumisyhteisö. Yksilön on vaikeaa käyttäytyä tällöin yleisiä käytäntöjä vastaan ja halutaan toimia talon sääntöjen mukaan.

Tunteiden, kuten ilo, kiukku, suru ja ikävä, näyttäminen ja sen sanoittaminen oli vastausten perusteella haastatelluille pääosin luontaista ja osa heidän jokapäiväistä toimijuuttaan. Kaksi vastaajista totesi:

Sitten menen omaan huoneeseen, jos olen kiukkuinen tai surullinen.

Omassa huoneessa kiukuttelen, jos loukkaan muita, pyydän anteeksi.

Kyse voi tällöin olla myös Hokkasen (2014) tutkimuksessa kuvaama sosiaalisen paikan luoma odotus hyväksyttävästä käytöksestä. Myös vastaaminen näihin kysymyksiin vaikutti olevan helppoa, pois lukien ihastumisen/rakastumisen tunteiden näyttäminen ja niistä kertominen. Vain kaksi vastaajista kommentoi ihastumisiaan:

Kun asuin yksin, niin silloin oli ihastusta ja rakastumista, ei täällä, tai Perttiin olin rakastunut (nimi muutettu).

Tämä antaa vaikutelman, että ihastumiset ovat enemmänkin menneisyyttä, mutta sitä ei pidetä ajankohtaisena nykyisessä asumismuodossa.

Haaveisiin, unelmiin ja niiden toteutumiseen liittyviin kysymyksiin vastaukset jakautuivat eniten. Vain kahdella oli haaveita ja unelmia ja toinen heistäkin sanoi haaveilevansa kesäleiristä ja uimisesta, mutta ei uskonut sen kuitenkaan toteutuvan. Sen sijaan enemmistö koki, että heidän pyyntöjään ja toiveitaan kuunnellaan, sekä myös toteutetaan. Toisaalta kyse voi olla Erikssonin (2008) tutkimuksessa kuvaama riippuvuus auttamisjärjestelmästä, jolloin itsemäärääminen on sidoksissa yhteisiin sääntöihin, aikatauluihin ja sopimuksiin.

6 Johtopäätökset

Tulosten perusteella arvioimme vastausta tutkimuskysymykseen eli ikääntyvien kehitysvammaisten kokemusta omasta toimijuudestaan. Lisäksi vastausten perusteella pohdittiin vielä erikseen eroja sisäisen ja ulkoisen toimijuuden kokemuksessa.

Ulkoisen toimijuuden kysymyksissä vastaukset viittasivat haastateltujen kokemukseen omasta toimijuudesta ensisijaisesti toimijoina, samaa mieltä vastauksia oli yleisesti eniten, vaikkakin kommenteissa tuli myös ilmi ikääntymisen tuoma karu realismi:

Ystäviä ei voi tavata, koska he ovat kuolleet.

Pienenä poikkeuksena nousi esille kuitenkin erityisesti syömiseen ja ruokailuun liittyvät, sekä myös omien rahojen käyttöön liittyvät vastaukset. Osa asiakkaista koki, ettei juurikaan itse voi vaikuttaa ruokailuun liittyvään valikoimaan, määrään, eikä ajankohtaan, ja myös omia rahoja haluttaisiin käyttää enemmän esimerkiksi herkku- ja vaateostoksiin. Koska tutkimuksessa haettiin nimenomaan asiakkaan toimijuuden kokemusta, niin johtopäätöksenä oli, että toimijuuden kokemus oli toimijuuden ulkoisten kysymysten kohdalla alhaisempi kuin sisäisten kysymysten kohdalla. Kyseessä saattaa olla myös Rasan (2015) tutkimuksessa kuvattu rinnakkainen toimijuus suhteessa asumisyksikköön ja asumisyhteisöön, jolloin toimijuuteen vaikuttaa aina yhteiset sopimuksen ja säännöt. Toisaalta Jyrkämän (2013) mukaan ikääntyminen tuo mukanaan toimintakyvyn rajoitteita elämän eri osa-alueilla ja aiheuttaa riippuvuutta muista ihmisistä. Tällöin vaikutusmahdollisuudet omaan elämään saattavat kaventua erityisesti siirryttäessä palveluasuntoon. Jyrkämä tuo tutkimuksessaan myös esiin sen, että toimijuus ja sen eri ulottuvuudet on alati muuttuvia ja suhteessa toisiinsa.

Sisäisen toimijuuden kysymysten kohdalla vastaukset jakautuivat enemmän, joka viittasi siihen, että sisäisen toimijuuden kokemus ei ole niin yksiselitteistä, vaikkakin "samaa mieltä" vastauksia oli eniten. Kysymykset, joissa viitataan esimerkiksi rakastumisen tai ihastumisen tunteisiin vaikuttivat olevan hyvin henkilökohtaisia, ja tämän kysymyksen kohdalla osa vastaajista vaikutti hieman hämmentyneen, joten oletettavasti vastaukset niihin olivat vain suuntaa antavia.

Asuminen on myös yhteisöllistä ja ohjaajat sekä muut asukkaat ovat omassa arjessa jatkuvasti läsnä, jolloin kyseessä voi olla myös tietynlainen sopeutuminen vallitseviin olosuhteisiin. Tämä sai pohtimaan, johtuuko se kenties siitä, että esimerkiksi tunteiden näyttämisen suhteen on omaksuttu neutraali tapa toimia, eikä omia tunteita osata tai haluta näyttää yleisesti. Sen sijaan haaveisiin, unelmiin ja niiden toteutumiseen viittaa kysymysten vastaukset vaikuttivat hyvinkin realistisilta ja todenmukaisilta, ja kertoivat siitä, että haaveita jonkin verran oli, mutta niiden toteutumiseen ei juurikaan uskottu. Sisäisen toimijuuden kannalta tämä saattaa kertoa jonkinasteisesta laitostumisesta, toki myös ikääntymisen mahdolliset vaikutukset voivat olla taustalla.

Itsemääräämisoikeuden voi nähdä läpäisevän lähes kaikki kysymykset, koska niihin sisältyy väittämä oman toimijuuden toteuttamisesta. Tällöin vastaajalla on mahdollisuus olla eri mieltä, jos hän kokee, ettei toimijuus voi toteutua kyseisessä kohdassa. Tämän vuoksi kysely antoi tietoa myös asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Kyselyn mukaan haastateltavat kokivat itsemääräämisen toteutumisessa esteitä ruokailun ja rahankäytön suhteen.

Tarkastellessa kokonaisuutta haastattelun tuloksista, vastauksena tutkimuskysymyksen iäkkäiden kehitysvammaisten toimijuuden kokemisesta asumispalveluissa, asukkaiden toimijuuden voi todeta toteutuvan ainakin osittain. Asukkaat vaikuttivat olevan pääosin tyytyväisiä omaan elämäänsä ja omaan toimijuuteen näiden kysymysten valossa. Toki asukkaiden taustat sen suhteen, onko elämä koostunut pääosin tuetusta asumisesta vai ovatko he asuneet aiemmin myös itsenäisesti, voivat vaikuttaa kokemukseen omasta toimijuudesta.

Haastattelun tekeminen tuntui olevan kaikille haastateltaville mieluisa kokemus, johon he osallistuivat aktiivisesti. Tämän perusteella kaikenlainen asukkaiden aktiivinen kuuleminen ja osallistaminen mahdollisimman yksilöllisesti on tärkeää ja tukee osaltaan asukkaiden toimijuutta.

7 Pohdinta

7.1 Eettinen pohdinta

Opinnäytetyötä varten pyysimme aivan ensiksi Etevalta tutkimusluvan asukkaiden haastattelua ja asumisyksikön olosuhteista kirjoittamista varten. Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista ja pyysimme myös luvan jokaiselta haastateltavalta erikseen ja kerroimme mitä tarkoitusta varten haastattelua teemme. Heille korostettiin myös anonyymiyttä ja haastattelun luottamuksellisuutta.

Kehitysvammaiset ja heidän elämismaailmansa on kohderyhmänä tärkeä, koska heillä on rajalliset mahdollisuudet tulla kuulluksi yhteiskunnassa. Kehitysvammaiset olivat pitkään syrjittyjä ja yhteiskunnallisesti alisteisessa asemassa, Heidän ihmisarvoaan ja oikeuksiaan on yhteiskunnallisesti alettu ajamaan ja määrittämään vasta viime vuosikymmeninä, siksi on tärkeää säännöllisesti antaa heille mahdollisuuksia kertoa myös omin sanoin näkemyksistään ja pohtia erilaisista tulokulmista erilaisten arvojen toteutumista.

Riippuvuus muista ihmisistä, rakenteista ja auttamisjärjestelmästä tekee heistä haavoittuvan kohderyhmän, joka ansaitsee tulla kuulluksi ja huomioiduksi säännöllisesti.

7.2 Lopuksi

Opinnäytetyön aiheena oli tutkia iäkkäiden kehitysvammaisten asumispalveluissa asuvien henkilöiden oman toimijuuden kokemusta. Työelämän yhteistyökumppani Eteva kuntayhtymä, alan isona palveluiden tuottajana toi lisäarvoa opinnäytetyölle, ja myös heidän sivuiltaan löytyi arvokasta teoriatietoa työhön.

Aiempaa tutkimusta, koskien juuri tämän opinnäytetyön tutkimuskysymystä “Olenko oman elämäni toimija” iäkkään kehitysvammaisen näkökulmasta, ei löytynyt, ja se toimi opinnäytetyön inspiraationa. Kuitenkin työn teoreettiseen viitekehykseen löytyi aiempia tutkimuksia muun muassa itsemääräämisoikeudesta, toimijuudesta, sekä asumispalveluiden henkilökunnan näkökulmaa, joita hyödyntämällä tähän opinnäytetyöhön saatiin taustatietoa, ja jonka varaan pystyttiin tämän työn pohja rakentamaan. Aiemmat tutkimukset myös tukivat tässä opinnäytetyössä esiin tullutta tietoa. Hieman lisäkerroksia ja tarpeellista informaatiota saatiin määrittelemällä kehitysvammaisuutta, heidän asumispalveluitaan ja koska myös suomen laki, sekä YK:n yleissopimus ovat tärkeässä asemassa puhuttaessa kehitysvammaisista ja heidän oikeuksistaan, halusimme avata niitä tarkemmin.

Opinnäytetyöhön olennaisesti kuulunut iäkkäiden kehitysvammaisten asumispalveluasiakkaiden haastattelu oli neljällä vastaajalla suppea otannaltaan, mutta antoi riittävää arviointimateriaalia opinnäytetyötä varten. Saadut vastaukset koettiin tähän tutkielmaan laadullisesti vertailukelpoisina, jotta niitä pystyttiin tarkastelemaan. Vastaustuloksista pystyttiinkin päättämään kohderyhmän pääsääntöisesti kokevan olevansa oman elämänsä toimija, sekä ulkoista, että sisäistä toimijuutta tarkasteltaessa.

Ei voida myöskään poissulkea koronaviruspandemian aiheuttaman poikkeuksellisten aikojen mahdollisia vaikutuksia haaveisiin ja unelmiin. Pandemian aikana koettu sulkutila, jolloin asumisyksiköissä asuvat vanhukset ja myös kehitysvammaiset käytännössä eristettiin tartuntavaaran vuoksi muusta maailmasta ja tavata sai vain muita yksikön asukkaita, sekä henkilökuntaa. Vieläkin vallalla oleva epätietoisuus tulevaisuudesta on todennäköisesti vaikuttanut kokonaisvaltaisesti oman toimijuuden kokemiseen.

Kuitenkin kaikkia osion vastauksia yleisesti tarkastelemalla voi varovaisesti arvioida, että iäkkäiden kehitysvammaisten asumispalveluissa koetaan enimmäkseen myös sisäistä toimijuutta.

Jatkotutkimuksia ajatellen voisi tutkimuskysymyksen asetella ehkä niin, että vertailtaisiin kohtaavatko asiakkaiden ja henkilökunnan näkemykset ja kokemukset asiakkaiden toimijuudesta. Otanta olisi hyvä olla myös laajempi, jolloin vastaajia ja vaikkapa asumispalveluyksiköitä voisi olla useampi mukana. Opinnäytetyön haastattelussa nousi esille myös haastateltavien itsemääräämisoikeus ja toteutuuko se, tässä tapauksessa liittyen syömiseen ja omista rahoista päättämiseen. Tässä voisi olla myös jatkotutkimuksen suhteen haastava ja kiinnostava teema. Tämä opinnäytetyö voi olla heille käyttökelpoinen muun muassa asiakkaiden palvelutuotteita mietittäessä, sekä henkilökunnan luettavaksi iäkkäiden asiakkaiden oman toimijuuden huomioimiseen.

Lähteet

Eriksson, Susan 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot. Vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliitto Ry. <<https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton-tutkimuksia-3>>. Viitattu 23.8.2020.

Eteva 2021. Eteva kuntayhtymän verkkosivusto. Vammaisalan osaamiskeskus. <<https://www.eteva.fi/>>. Viitattu 29.4.2021.

Eteva.fi 2021. Etevan palvelut. Asumispalvelut. Etevan henkilöstön intranet. Pääsy vain Etevan henkilökunnan tunnuksilla. Viitattu 20.2.2021

Hokkanen, Liisa 2014. Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Väitöskirja. Rovaniemi. Lapin yliopisto. <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61787/Hokkanen_ActaE%20145pdfA.pdf?sequence=4&isAllowed=y>. Viitattu 9.9.2020.

Huttunen, Matti 2018. Älyllinen kehitysvammaisuus. Duodecim terveyskirjasto. <https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00556>. Viitattu 20.10.2020.

Jyrkämä, Jyrki 2007. Toimintakyky ja toimijuus – sosiaaligerontologian näkökulmia. Teoksessa Martelin, Tuija & Kuosmanen, Noora (toim.) (2007) Ikääntyminen ja toimintakyky: haasteet tutkimukselle. Kolmas Kansallinen ikääntymisen foorumi 9.11.2006. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B24 / 2007. Helsinki: Kansanterveyslaitos. Terveiden ja toimintakyvyn osasto.

Jyrkämä, Jyrki 2013. Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) Gerontologia. 3. uudistettupainos. Helsinki: Duodecim.

Kauppila, Päivi, Annika – Silvonon, Jussi – Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) 2015. Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. Itä-Suomen yliopisto.

Kehitysvammaliitto 2021. Selkokieli. <<https://www.kehitysvammaliitto.fi/selkokieli>>. Viitattu 20.2.2021.

Kehitysvammaliitto 2021. Ikääntyminen. <<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/ikaantyminen/>>. Viitattu 26.9.2021.

Kumpulainen, Kristiina et al.: Oppimisen sillat - kohti osallistavia oppimisympäristöjä, Helsinki: Yliopistopaino, 2010. <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/15628/OppimisenSillat.pdf?sequence=2>>. Viitattu 23.8.2020.

KvaliMOTV 2021. <<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/index.html>>. Viitattu 10.1.2021.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977/519. Annettu Helsingissä 23.6.1977.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812. Annettu Helsingissä 22.9.2000. Sosiaali- ja terveysministeriö 2016. Valtioneuvosto. Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016–2020. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74818>>. Viitattu 23.8.2020.

Malm. Marita – Matero, Marja – Repo, Marjo – Talvela, Eeva-Liisa 2004. Esteistä mahdollisuuksiin, Vammaistyön perusteet. Porvoo: WSOY.

Rasa, Marjukka 2015. Ammatillinen lisensiaatin tutkinto. Sosiaalityön erikoistumisopinnot. Hyvinvointipalvelujen erikoistumisala. Lapin yliopisto. <<https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=5dc2927c-e212-4f56-84fe-8def6f28c0b9>>. Viitattu 23.8.2020.

Sauna – Aho, Oili 2019. Väitöskirja. <<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/148455/AnnalesC480Sauna-aho.pdf?sequence=3&isAllowed=y>>. Viitattu 26.9.2021.

Selkokeskus 2020. Selkokieli. <<https://selkokeskus.fi/selkokieli/>>. Viitattu 25.9.2020.

Seppälä, Heikki 2017. Erilaiset eväät, kirja kehitysvammaisuudesta. Helsinki: Kehitysvammaliitto Ry.

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301. Annettu Helsingissä 30.12.2014.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Lainsäädäntö. Vammaiset. <<https://stm.fi/lainsaadanto/vammaiset/kysymyksia-ja-vastauksia-kehitysvammalain-10.6.2016-voimaantulleesta-muutoksesta>>. Viitattu 23.8.2020.

Suomen perustuslaki 1999/731. Annettu Helsingissä 11.6.1999.

Suomen YK-Liitto 2015. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. <https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf>. Viitattu 23.8.2020.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021. ICF-luokitus. <<https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/icf-luokitus>>. Viitattu 30.4.2021.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Vammaispalvelujen käsikirja. Vammaislainsäädännön uudistus. <<https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohtaista/vammaislainsaadannon-uudistus>>. Viitattu 23.8.2020.

Tieteen termipankki 2020. Toimijuus. <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kasvatustieet:toimijuus>>. Viitattu 23.8.2020.

Valli, Raine 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Keuruu. PS-kustannus.

Vanhalakka-Ruoho, Marjatta, 2014. Toimijuus elämäkulussa –ohjaustyön perusta? <<https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/94099/52777?acceptCookies=1>> Viitattu 23.8.2020.

Vilka, Hanna 2005. Tutki ja kehitä Keuruu. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vernerinet.net 2020. Asuminen. <<https://verneri.net/yleis/asuminen>>. Viitattu 23.8.2020.

Vernerinet.net 2016. Kehitysvammahuolto ennen. <<https://www.verneri.net/yleis/kehitysvammahuolto-ennen>>. Viitattu 21.6.2020.

Vernerinet.net. Kehitysvammaisuus. <<https://www.verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus>>. Viitattu 21.9.2020.

Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325. Annettu Helsingissä 30.12.2014.

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/ 2016

Haastattelulomake

	Eri mieltä	En osaa sanoa	Ihan samaa mieltä
1. VOIN KÄYTTÄÄ VAPAASTI OMIA RAHOJANI	☐	☐	☐
_____			
_____			
_____			
2. TEEN VAPAA-AIKANA MITÄ TAHDON	☐	☐	☐
_____			
_____			
_____			
3. VOIN TAVATA KEITÄ HALUAN	☐	☐	☐
JA MILLOIN HALUAN	☐	☐	☐
_____			
_____			
_____			
4. VOIN SYÖDÄ JA JUODA MITÄ HALUAN	☐	☐	☐
SILLOIN KUN HALUAN	☐	☐	☐
NIIN PALJON KUN HALUAN	☐	☐	☐
_____			
_____			
_____			
5. VOIN PÄÄTTÄÄ MILLOIN MENEN NUKKUMAAN	☐	☐	☐
MILLOIN HERÄÄN	☐	☐	☐
MILLOIN MENEN SUIHKUUN	☐	☐	☐
_____			
_____			
_____			
_____			
_____			

